

**Βιβλιοπαρουσίαση των Πρακτικών του Β' Λειτουργικού Συμποσίου με θέμα: «Λατρεύσωμεν ευαρέστως τῷ Θεῷ», το αίτημα της λειτουργικής ανανεώσεως στην Ορθόδοξη Εκκλησία
Του Καθ. Παν Σκαλτσή**

ΒΙΒΛΙΟΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ

«Λατρεύσωμεν ευαρέστως τῷ Θεῷ». Τό αίτημα τῆς Λειτουργικῆς Ἀνανεώσεως στήν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία, Πρακτικά Β' Πανελληνίου Λειτουργικοῦ Συμποσίου (Σειρά Ποιμαντική Βιβλιοθήκη, 7), Ἀποστολική Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήνα 2003, σσ. 432.

Α'

Τόν Ὀκτώβριο τοῦ ἔτους 2000 στό Συνεδριακό Κέντρο τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Δημητριάδος καί Ἀλμυροῦ, τῇ εὐγενεῖ προσκλήσει τοῦ οἰκείου Ἱεράρχου κ. Ἰγνατίου, πραγματοποιήθηκαν οἱ ἐργασίες τοῦ Β' Πανελληνίου Λειτουργικοῦ Συμποσίου Στελεχῶν Ἱερῶν Μητροπόλεων.

Τῇ διοργάνωση αὐτοῦ τοῦ Συμποσίου, τοῦ ὁποῦν τά προσφάτως ἐκδοθέντα Πρακτικά παρουσιάζουμε, ἀποφάσισε ἡ Διαρκής Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, τήν 11η Μαΐου 2000, μετά ἀπό πρόταση τῆς Εἰδικῆς Συνοδικῆς Ἐπιτροπῆς Λειτουργικῆς Ἀναγεννήσεως καί μέ σκοπό τήν ὑπεύθυνη καί δημόσια συζήτηση γύρω ἀπό τήν ἀναγκαιότητα ἢ μή, τίς προϋποθέσεις καί τίς δυνατότητες τῆς λειτουργικῆς ἀνανεώσεως σήμερα.

Οἱ ἐνστάσεις ὅσον ἀφορᾷ τῇ σκοπιμότητι μιᾶς τέτοιας πρωτοβουλίας διατυπώθηκαν δημόσια τόσο πρὶν τό ὡς ἄνω Συμπόσιο, ὅσο καί μετά ἀπό αὐτό. Ὅπως ὁμως διατυπώνεται μέ σαφήνεια στόν ὑπ' ἀριθμ. 139/1999 Κανονισμό τῆς Εἰδικῆς Συνοδικῆς Ἐπιτροπῆς Λειτουργικῆς Ἀναγεννήσεως βασικός σκοπός καί στόχος τῶν πρωτοβουλιῶν τῆς εἶναι ἡ «μελέτη καί προώθηση τῶν κατά περίπτωσιν ληπτέων μέτρων, ἅτινα θά συντελέσουν εἰς τήν ἐν πνεύματι καί ἀληθείᾳ (Ἰωάν. 4, 24) τέλεσιν τῆς Θείας Λατρείας καί εἰς τήν συνειδητήν εἰς αὐτήν συμμετοχήν τῶν πιστῶν σήμερον».

Τό ἐνδιαφέρον, λοιπόν, τῆς λειτουργικῆς ἀνανεώσεως δέν ἐπικεντρώνεται σέ στεῖρες καί ἀλόγιστες μεταρρυθμίσεις ἢ σέ ἀντιπαραδοσιακές καί ἐκκοσμικευμένης λογικῆς διευθετήσεις. Ἀπεναντίας, ἐμπνεόμενη ἢ προσπάθεια αὐτή ἀπό τό θησαυρό τοῦ περιεχομένου τῶν λειτουργικῶν πηγῶν, τῇ βαθιά γνώσει τῶν μορφῶν καί τῆς ἐξέλιξης τῆς χριστιανικῆς Λατρείας καί τῇ λειτουργικῇ ἐμπειρίᾳ τῶν Πατέρων, ἀποβλέπει στήν ἀνάδειξη τοῦ θεολογικοῦ νοήματος τῆς θείας Λατρείας, στήν ἀναζωπύρωση τοῦ εὐχαριστιακοῦ ἤθους καί βιώματος, στήν ἀκριβή τήρηση τῆς λειτουργικῆς τάξης καί στήν ἐνεργότερη συμμετοχή τοῦ πληρώματος τῆς Ἐκκλησίας στά τελούμενα καί δρώμενα κατά τίς λατρευτικές συνάξεις.

Στό πνεῦμα αὐτό ἀκριβῶς κινοῦνται καί οἱ πολύ ἐνδιαφέρουσες εἰσηγήσεις τοῦ τόμου τῶν Πρακτικῶν τοῦ Β' Πανελληνίου Λειτουργικοῦ Συμποσίου, πού καλύπτουν ὅλες σχεδόν τίς πτυχές τοῦ θέματος τῆς λειτουργικῆς ἀνανεώσεως.

Ἀντί προλόγου στόν ἐν λόγω τόμο καταχωρίζεται ἡ ὑπ' ἀριθμ. 9, 16-10-1988 Ἐγκύκλιος τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καί πάσης Ἑλλάδος κ.Χριστοδούλου πρὸς τόν Ἱερόν Κλήρον καί τόν λαόν τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν περί λειτουργικῆς ἀνανεώσεως. Στήν Ἐγκύκλιο αὐτή ὁ Μακαριώτατος μιλά γιά τήν ἀνάγκη τῆς λειτουργικῆς ἀνανεώσεως «ὥστε νά ἐκλείψει βαθμηδόν τό θλιβερό ἐκεῖνο φαινόμενο κατά τό ὁποῖον πολλοί πιστοί μας ἀγνοοῦν βασικά στοιχεῖα λειτουργικῆς ἀγωγῆς».

Ἡ ἐν λόγω Ἐγκύκλιος θίγει καί ἄλλα περί τήν Λατρείαν θεωρητικά καί πρακτικά θέματα, ὅπως π.χ. τό πῶς λειτουργεῖ ὁ Ἱερεὺς, τό ζήτημα τῆς ἐκφορᾶς τῶν εὐχῶν τῆς θείας Λειτουργίας, τόν τρόπο ἀπαγγελίας τοῦ «Συμβόλου τῆς Πίστεως» καί τοῦ «Πάτερ ἡμῶν», τό θέμα τῆς ὀρθῆς ἀπαγγελίας τοῦ Ἀποστολικοῦ ἀναγνώσματος, τήν ἐκφώνηση τῶν Κατηχουμένων, τόν τρόπο μετάληψης τῶν πιστῶν ἀπό τῆς Ὁραίας Πύλης, τῇ σημασίᾳ τῶν Ἐγκολπίων στή θεία Λειτουργία, τήν τήρηση τοῦ ὠρολογίου προγράμματος τῶν Ἱερῶν Ἀκολουθιῶν, τήν χρήση τῶν μικροφῶνων, τά ἠλεκτρικά φῶτα στό Ναό, τῇ βυζαντινῇ χορωδία καί τήν εὐταξία ἐντός τοῦ Ἱ. Ναοῦ κατά τῇ διάρκειά τῶν Ἱερῶν Ἀκολουθιῶν.

Ἀκολουθοῦν οἱ προσφωνήσεις τοῦ Σεβ. Μητρ. Δημητριάδος καί Ἀλμυροῦ κ. Ἰγνατίου, τοῦ τότε Προέδρου

τῆς Συνοδικῆς Ἐπιτροπῆς Θείας Λατρείας καί Ποιμαντικοῦ Ἔργου Σεβ. Μητροπολίτου Νεαπόλεως καί Σταυρουπόλεως κ. Διονυσίου καί τοῦ Προέδρου τῆς Εἰδικῆς Συνοδικῆς Ἐπιτροπῆς Λειτουργικῆς Ἀναγεννήσεως Σεβ. Μητροπολίτου Καισαριανῆς, Βύρωνος καί Ὑμηττοῦ κ. Δανιήλ. Ὁτελευταῖος, ἀφοῦ πρῶτα ἀναφέρθηκε στίς ἐπί τῆ βάσει τοῦ Κανονισμοῦ ἀρμοδιότητες τῆς Ἐπιτροπῆς, ἀνέλυσε τόν παρεξηγημένο ὄρο «Λειτουργική Ἀναγέννησις» καί παρουσίασε τή θεματολογία καί τούς σκοπούς τοῦ Β΄ Πανελληνίου Λειτουργικοῦ Συμποσίου.

Ἡ πρώτη ἐπιστημονική εἰσήγησις εἶναι τοῦ κ. Εὐαγγέλου Δ. Θεοδώρου, Ὁμοτ. Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, καί ἔχει τόν τίτλο· «Παράδοσις καί Ἀνανέωσις στήν λειτουργική ζωὴ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας».

Ὁ κ. Θεοδώρου στήν ἀρχὴ ἀναφέρθηκε στό λειτουργικό πλουραλισμό πού δικαιώνεται ἀπὸ τὴν Ἱστορία καί τίς συγκεκριμένες μεταβολές πού ἔγιναν στό παρελθόν ἢ καί ἐξακολουθοῦν νά γίνονται. Συγκεκριμένα μίλησε γιὰ τόν διαρκῆ ἕως τίς μέρες μας ἐμπλουτισμό τοῦ Εὐχολογίου, τῆ διαλεκτικῆ σχέσις καί τίς ἀλληλεπιδράσεις τοῦ κοσμικοῦ ἢ ἀσματικοῦ καί τοῦ μοναχικοῦ τύπου τῆς Λατρείας, γιὰ τίς μεταβολές κατὰ τὴ διατύπωση τῆς Πνευματολογικῆς ἢ καί τῆς Χριστολογικῆς ἐπικλήσεως κ.ἄ.

Στὴ συνέχεια παρουσίασε τὰ αἰτήματα ἢ κριτήρια πού πρέπει νά λαμβάνονται ὑπόψη σέ κάθε προσπάθεια λειτουργικῆς ἀνανεώσεως. Ἐνδεικτικὰ ἀναφέρομε μερικά, ὅπως α) ὅτι κάθε ἀνανεωτικὴ ἐνέργεια δέν πρέπει νά θίγει τόν ἀναλλοίωτο πυρήνα τῆς Λατρείας πού εἶναι ἡ τέλεσις τοῦ Μυστηρίου τῆς Θείας Εὐχαριστίας, β) ὅτι πρέπει νά ἀποφεύγονται ἀνανεωτικὰ πειράματα πού δέν συμβάλλουν στήν ἐνότητα τοῦ χριστεπωνύμου πληρώματος, γ) ὅτι ὁ λαὸς τοῦ Θεοῦ πρέπει νά διαφωτίζεται συνεχῶς γιὰ τὴ γνήσια λειτουργικὴ παράδοσις, δ) ὅτι πρέπει νά δοθεῖ ἰδιαίτερη φροντίδα γιὰ τίς μαθητικὲς λειτουργίες, ε) ὅτι πρέπει νά ληφθεῖ πρόνοια γιὰ τὴν ἐνεργὸ συμμετοχὴ τῶν πιστῶν στὴ θεία Λατεία κ.ἄ.

Ἡ δευτέρη εἰσήγησις εἶναι τοῦ π. Σαράντη Σαράντου, Καθηγητοῦ Ριζαρείου Ἐκκλ. Σχολῆς, μέ θέμα· «Ἐκκοσμίκευσις καί θεία Λατεία». Ὁ π. Σαράντης ἐπισημαίνει τὸ ὑμολογικὸ καί λειτουργικὸ μεγαλεῖο πού ἐπὶ δύο χιλιάδες χρόνια βιώνει ἡ Ἐκκλησία μας καί πιστεύει ὅτι κάθε λόγος γιὰ λειτουργικὴ ἀνανέωσις ὀδηγεῖ στήν ἐκκοσμίκευσις καί στήν ἀλλοτρίωσις τῆς Λατρείας. Ἀναφερόμενος σέ συγκεκριμένα λειτουργικὰ ζητήματα δέ συμφωνεῖ ὅτι στήν πορεία τοῦ χρόνου μπορεῖ κάποια ἀπὸ αὐτὰ νά παρέκκλιναν ἀπὸ τὴν παραδοσιακὴ τους ἀφετηρία, ὅπως π.χ. ἡ ἀπὸ ὄλο τό λαὸ ἀπαγγελία τοῦ «Συμβόλου τῆς Πίστεως» καί τοῦ «Πάτερ ἡμῶν». (Κατὰ τούς ἁγίους Πατέρες βεβαίως τὸ Σύμβολο τῆς Πίστεως εἶναι ὁμολογία «γινουμένη παρά πάντων». Βλ. Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ, Μυσταγωγία, Ρῦ 91, 696Β. Συμεῶν Θεσσαλονίκης, Περὶ τῆς Ἱερᾶς Λειτουργίας, Ρῦ 155, 296ε).

Στὸ θέμα τοῦ τρόπου ἀναγνώσεως τῶν εὐχῶν κατὰ τὴ θεία Λειτουργία ἔχει ἀντίθετη γνώμη ἀπὸ πολλούς ἐρευνητές πού ὑποδεικνύουν τὴν εἰς ἐπήκοον ἀνάγνωσίν τους. Κάτι τέτοιο, ὑποστηρίζει, θέτει ἐν ἀμφιβόλῳ τὴ μυστικὴ καί ὑπερβατικὴ διάστασις τῆς Θείας Λειτουργίας. Ἀντιθέτως στό ζήτημα «τοῦ μὴ κλίνειν» γόνυ κατὰ τίς Κυριακὲς συνταυτίζεται μέ τίς προτάσεις τῆς Συνοδικῆς Ἐπιτροπῆς Λειτουργικῆς Ἀναγεννήσεως γιὰ ἐπιστροφή στό ἀρχαῖον ἦθος καί τὴν παραδοσιακὴ τάξι.

Ἡ διαπιστούμενη ἀπὸ πολλούς, ποιμένες καί ἐρευνητές, εἰκόνα ὅτι ὁ λαὸς τοῦ Θεοῦ δέν ἐκκλησιάζεται συχνά καί δέν κατανοεῖ ὅσο θὰ ἔπρεπε τὴ θεία Λατεία δέν υἱοθετεῖται ἀπὸ τόν π. Σαράντη, ὁ ὁποῖος πιστεύει ὅτι κάτι τέτοιο ὑποτιμᾷ τόν ὀρθόδοξο ἑλληνικὸ λαὸ μας. Τέλος ὁ π. Σαράντης θεωρεῖ ὡς ἀποτυχημένη τὴ λειτουργικὴ μεταρρύθμισις πού ἔγινε στὴ Δύση μέ τὴ Β΄ Βατικάνειο Σύνοδο καί ὀλοκληρώνει τὴν εἰσήγησίν του μέ τὴ φράσι· «Λειτουργικὴ ἀνανέωσις ναί! Ὡς νῦν καί αἰεὶ Ὁρθόδοξο Ἐκκλησιαστικὸ δεδομένο. Ὁχι ὁμως ὡς ζητούμενο...!».

Τὸ ἐπόμενο κείμενο εἶναι τοῦ π. Θεοδώρου Ἰ. Κουμαριανοῦ, Λέκτορος τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, καί ἔχει τόν τίτλο· «Βασικοὶ σταθμοὶ στήν διαμόρφωσις τῆς Λειτουργικῆς Τάξεως (Τυπικοῦ) τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας».

Ὁ εἰσηγητὴς ἀφοῦ ἐπισημαίνει συγκεκριμένους λειτουργικὲς προσαρμογές τῆς Ἐκκλησίας πού ὀφείλονται σέ κάποια θεολογικὴ πρόοδο ἢ πρακτικὴ ἀνάγκη, ὅπως π.χ. εἶναι ἡ ἐν τῇ θεία Λατεία ἰδιαίτερη τιμὴ πρὸς τὴν Ὑπεραγία Θεοτόκο, ἡ ἔνταξις τοῦ ὕμνου «Ὁ μονογενὴς Υἱός...» στὴ θεία Λειτουργία καί ἡ μεταγενέστερη γενικὴ ἐπικράτησις τοῦ νηπιοβαπτισμοῦ, ἀναφέρεται στὴ συνέχεια σέ δύο βασικοὺς παράγοντες τῆς Λειτουργικῆς Τάξεως. Αὐτοὶ εἶναι τὸ Εὐχολόγιο καί ἡ Ὑμνολογία.

Γιά τό Εὐχολόγιο ὁ π. Θεόδωρος τονίζει ὅτι ἐκπροσωπεῖ τήν ἀπόλυτη ὑπακοή σέ ὅ,τι ἔχει παραδοθεῖ, ἐνῶ γιά τήν Ὑμνολογία ἐπισημαίνει ὅτι ἔχουν δημιουργηθεῖ κατά καιρούς καινούριες μορφές ὕμνων στηριγμένες σέ νέα πρότυπα. Στή συνέχεια μελετᾷ τά χαρακτηριστικά τοῦ ἀσματικοῦ τυπικοῦ, τόν ἀντιφωνικό τρόπο τῆς ψαλμωδίας καί τό λιτανευτικό στοιχεῖο πού τό διακρίνει. Ἀκολουθῶς ἀναφέρεται στήν πορεία μετάβασης ἀπό τό ἀσματικό στό μοναστηριακό τυπικό, στήν περίοδο τῶν ἐντύπων κειμένων καί στήν παγκοσμιότητα τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας, γιά νά καταλήξει μέ τή βασική ἀρχή ὅτι ἡ Λατρεία μας πέρασε ἀπό πολλά σχήματα καί «ἡ Λειτουργική Τάξη προσαρμόζεται στό ἐκάστοτε διαμορφούμενο ἱστορικό καί ἐκκλησιαστικό περιβάλλον».

Τό τέταρτο κείμενο εἶναι τοῦ κ. Ἰωάννου Φουντούλη, Ὁμοτ. Καθηγητοῦ Α.Π.Θ. καί ἔχει τόν τίτλο· «Τό πρόβλημα τῆς ἀναθεώρησης τῶν λειτουργικῶν βιβλίων τῆς Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας». Ὁ κ. Φουντούλης ἀφοῦ ἐπισημαίνει τή σημασία πού ἔχουν τά δόκιμα λειτουργικά κείμενα γιά τή βελτίωση τῆς λειτουργικῆς πράξης, κάνει μία ἱστορική ἀναδρομή στήν ἐξελικτική πορεία τῶν λειτουργικῶν βιβλίων, τῆς χειρογράφου παραδόσεως, τῶν ἐκδόσεων καί τῶν διορθωτικῶν προσπαθειῶν καί ἀναθεωρητικῶν παρεμβάσεων πού κατά καιρούς ἔγιναν στά λειτουργικά βιβλία. Ἐνδεικτικά ἀναφέρουμε τήν προσπάθεια τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καί τήν ἀπό αὐτό συσταθεῖσα Ἐπιστημονική Ἐπιτροπή, τό ἔτος 1932, πρὸς ἀναθεώρηση καί ἐκδοση τῶν λειτουργικῶν βιβλίων.

Στό δεύτερο μέρος τῆς εἰσηγήσεώς του ὁ κ. Φουντούλης θέτει τά πλαίσια καί τίς ἀντικειμενικές δυνατότητες γιά ἓνα τόσο σπουδαῖο ἐγχεῖρημα ὅπως εἶναι ἡ «ἀναθεώρηση» τῶν λειτουργικῶν μας βιβλίων. Ἔτσι, λοιπόν, τονίζει τό σεβασμό πού πρέπει νά ὑπάρχει πρὸς τό παλαιότερο ἔντυπο, τή συλλογή ὅλων τῶν μέχρι τώρα κριτικῶν ἐκδόσεων, τήν ἐπισήμανση καί ὑπεύθυνη μελέτη τῶν λειτουργικῶν χειρογράφων, τόν ἐντοπισμό τῶν λαθῶν πού ὑπάρχουν στίς σύγχρονες ἐκδόσεις τῶν λειτουργικῶν βιβλίων, τήν ἀντιμετώπιση τοῦ προβλήματος τῶν πολλῶν μορφῶν ἀκολουθιῶν, κυρίως δοξολογιῶν καί ἀγιασμῶν, τήν ἐκδοση τῆς πλήρους καί ὄχι τῆς συντετμημένης μορφῆς τῶν διαφόρων ἀκολουθιῶν, τό πρόβλημα τῆς ἔνταξης νέων ἀκολουθιῶν στά λειτουργικά μας βιβλία κ.ἄ. Ἐνα τόσο σοβαρό ἔργο, καταλήγει ὁ σεβαστός Καθηγητής, δέν εἶναι ἔργο ἀπλῶς κάποιων Ἐπιτροπῶν, ἀλλά προσπάθεια πού πρέπει νά γίνει ἀπό πολυάριθμο ὄμαδα νέων, εἰδικῶν, ἀποκλειστικῆς ἀπασχόλησης ἐπιστημόνων.

Ἡ πέμπτη εἰσηγήση εἶναι τοῦ κ. Πέτρου Βασιλειάδη, Καθηγητοῦ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Α.Π.Θ., καί ἔχει τόν τίτλο· «Τό εὐχαριστιακό ὑπόβαθρο τῆς λειτουργικῆς ἀναγεννήσεως καί τό ἐξ αὐτοῦ ἀπορρέον αἷτημα τῆς ἀναθεώρησης τῶν περί τά βιβλικά ἀναγνώσματα θεμάτων τῆς Ὁρθόδοξης Λατρείας». Πρῶτα-πρῶτα ὁ κ. Βασιλειάδης κάνει λόγο γιά τή θεία Εὐχαριστία ὡς τοῦ γεγονότος πού προσδιορίζει τό εἶναι καί τήν ταυτότητα τῆς Ἐκκλησίας. Μέ βάση τή θεολογική αὐτή ἀρχή ἐπισημαίνει ὅτι ὁποιαδήποτε παρέμβαση στά λειτουργικά πράγματα τῆς Ἐκκλησίας, ἄρα καί στό θέμα τῆς ἀναθεώρησης τῶν βιβλικῶν ἀναγνωσμάτων, θά πρέπει νά συμφωνεῖ μέ τήν αὐθεντική ὀρθόδοξη ἐκκλησιολογία.

Σέ πρακτικό πεδίο ὁ κ. εἰσηγητής ὑποστηρίζει τήν ἀνάγκη προσφορᾶς τῶν βιβλικῶν ἀναγνωσμάτων στή μητρική γλώσσα τῶν πιστῶν, τήν ἐνεργοποίηση τῶν παραδοσιακῶν «κατωτέρων βαθμῶν» τῆς Ἱερωσύνης (ἀναγνώστη κ.λπ.), τόν ἐμπλουτισμό τοῦ συστήματος τῶν βιβλικῶν ἀναγνωσμάτων μέ νέες περικοπές, ἀκόμη καί ἀπό τήν Ἀποκάλυψη, τήν ἐπιλογή ἐκείνων τῶν κειμένων πού ἀναδεικνύουν τήν ἔννοια τῆς κοινωνίας, τήν ἐπανεξέταση τῶν Παλαιοδιαθητικῶν τμημάτων τῆς Ἁγίας Γραφῆς στή χριστιανική κατῆχηση, τήν ἐμμελή ἀνάγνωσι τῶν βιβλικῶν ἀναγνωσμάτων, καί τήν εἴσοδο τῶν ποιητικῶν τμημάτων τῆς Καινῆς Διαθήκης στή θεία Λατρεία.

Ὅποιαδήποτε ὁμως διευθέτηση ὡς πρὸς τό θέμα τῶν βιβλικῶν ἀναγνωσμάτων, καταλήγει ὁ κ. Βασιλειάδης, θά περιορίζεται στά ὅρια μιᾶς ἀπλῆς λατρευτικῆς τελετῆς ἃν δέν ὑπάρχουν ὅλα ἐκεῖνα τά στοιχεῖα πού προσδιορίζουν τόν «ἐσχατολογικό» καί συνάμα «εὐαγγελιστικό» χαρακτήρα τῆς Ἐκκλησίας. Ἐάν δηλαδή δέν εἶναι ἐμφανή τά στοιχεῖα τῆς πλήρους καί ἰσότιμης συμμετοχῆς τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ καί ἃν ἡ εὐχαριστιακή σύναξη δέν ἀποτελεῖ δυναμική ἔκφραση ἐνότητας, ἰσότητας, ἀδελφοσύνης, θυσίας καί πρό παντός ἀληθοῦς κοινωνίας.

Τό ἐπόμενο κείμενο εἶναι τοῦ κ. Γεωργίου Φίλια, Ἀναπλ. Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, μέ θέμα· «Γενική θεώρηση τῆς λειτουργικῆς γλώσσας ὡς μέσον συμμετοχῆς τοῦ λαοῦ στή Λατρεία τῆς Ἐκκλησίας». Ἀρχικά ὁ εἰσηγητής ἀναφέρεται γενικά στήν ἀνθρώπινη γλώσσα ὡς μία ἀπό τίς μεγαλύτερες παραμέτρους τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξῆς. Ἡ γλώσσα εἰδικά τῆς Ἐκκλησίας εἶναι τό ἐκφραστικό μέσο μέ τό ὅποιο ὁ ἄνθρωπος ἐπικοινωνεῖ μέ τό Θεό. Αὐτή δέ ἡ γλωσσική μορφή τοῦ λόγου στήν Ἐκκλησία ὑπῆρξε πάντοτε ποιμαντικό μέσο καί ὄχι δόγμα. Μ' αὐτή τήν ἔννοια ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία ἀπέρριψε τήν ἀντίληψη τῶν

Τριγλωσσιτών περί «ιερών γλωσσών» στη θεία Λατρεία.

Ἡ γλώσσα τῆς Λατρείας ἔχει τὴν ἰδιαιτερότητα ὅτι οἱ συγγραφεῖς τῶν λειτουργικῶν εὐχῶν καὶ ὕμνων διατυπώνουν τὰ διάφορα νοήματα μὲ βάση τὴν ἀγιοπνευματικὴ τους ἐμπειρία. Σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο ἐντοπίζεται καὶ ἡ ἱερότητα αὐτῆς τῆς γλώσσας, στὸ ὅτι πρόκειται γιὰ «ἔπος Ἱεροπρεπές, τὸ ὁποῖο καθιέρωσε ὁ χρόνος». Σὲ σχέση μὲ τὴ νεοελληνικὴ πραγματικότητα ἡ λειτουργικὴ γλώσσα παρουσιάζει ὅπωςδήποτε κάποιες διαφορές. Εἶναι δεμένη ὅμως μὲ τὴ ζωὴ τῶν πιστῶν, τὸ σύγχρονο ἑλληνικὸ πολιτισμὸ, ἀλλὰ καὶ τὴν ἱστορικὴ πορεία τοῦ Γένους.

Τὸ θέμα τῆς μεταφράσεως / μεταγλωττίσεως τῶν λειτουργικῶν κειμένων ἀπασχολεῖ ἰδιαίτερα τὸν κ. Φίλια. Ἀφοῦ ἐπισημαίνει τίς ἀντικρουόμενες περὶ τοῦ ζητήματος αὐτοῦ ἀπόψεις, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀνυπαρξία οὐσιαστικῆς κλασικῆς παιδείας στὴ δευτεροβάθμια ἐκπαίδευση, τονίζει ὅτι δὲν πρέπει νὰ ὑπάρχει ἐφησυχασμὸς ὅσον ἀφορᾷ τὴν ὀλοκληρωμένη κατανόηση τῆς λειτουργικῆς γλώσσας ἀπὸ τὴ νεότερη γενιά. Σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ δὲ τὰ λειτουργικὰ κείμενα δὲν συμφωνεῖ μὲ τὴ χρῆση τοῦ ὄρου «μετάφραση», διότι ὁ ὄρος αὐτὸς σημαίνει τὴν ἀπόδοση μιᾶς λέξης διὰ μιᾶς ἄλλης, ριζικῶς ἀντίθετης. Προτιμᾷ τὸν ὄρο «μεταγλώττιση» ἐφόσον ἡ μεταγλώττιση εἶναι ἡ ἐρμηνεία τοῦ λόγου καὶ ὄχι ἡ ἀπόδοση μιᾶς λέξης μὲ μία ἄλλη. Ἔτσι λοιπὸν δὲν πρέπει νὰ προσανατολιζόμεστε πρὸς μία μετάφραση, ἀλλὰ πρὸς μία χειραγώγηση τοῦ λαοῦ στὸ νόημα τῶν εὐχῶν καὶ τῶν ὕμνων. Ἡ κατανόηση τῆς λειτουργικῆς γλώσσας, καταλήγει ὁ εισηγητής, δὲν ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴ γλωσσικὴ μορφή, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν ἐξοικείωση μὲ τὰ νοήματα τοῦ λειτουργικοῦ λόγου.

Ἡ ἔβδομη εἰσήγηση εἶναι τοῦ κ. Γρηγορίου Θ. Στάθη, Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, καὶ φέρει τὸν τίτλο· «Ἡ μουσικὴ ἔκφραση τῶν λειτουργικῶν ὕμνων καὶ ἡ δυνατότητα μετάφρασής τους στὴ νεοελληνικὴ γλώσσα (δυνατότητα μετάφρασης ἢ ἀνάγκη νέων ὑμνολογημάτων;)». Στὸ πρῶτο μέρος τῆς εἰσηγήσεως τοῦ κ. Στάθης κάνει λόγο γιὰ τὰ εἶδη τῶν ὑμνογραφημάτων, τοὺς τρόπους μελικῆς μεταχειρίσεώς των, τίς «θέσεις» τῆς μελοποιΐας γιὰ τὰ ἀργὰ μέλη (παπαδικὰ καὶ στιχηραρικά), τὰ μελικά τόξα τοῦ συντόμου μέλους καὶ γιὰ τὸ ὅτι ὁ ψάλτης προκειμένου νὰ ἐκφράσει ὀρθὰ τοὺς ὕμνους πρέπει νὰ ἔχει συναίσθηση ὅτι εἶναι μυσταγωγός.

Στὸ δεύτερο σκέλος τοῦ θέματος ὁ εισηγητής ἐπισημαίνει ὅτι τὰ κείμενα τῆς θείας Λατρείας ἔμειναν ἀναλλοίωτα καὶ ζυμωμένα ὅλους τοὺς αἰῶνες μὲ τὸ μέλος. Στὸ ἐρώτημα ἂν σήμερα τὰ λειτουργικὰ κείμενα εἶναι κατανοητὰ ὁ κ. Στάθης ἐκτιμᾷ ὅτι στὴν πλειονότητά τους εἶναι ἀπλὰ δομημένα καὶ κατανοητὰ, ἀλλὰ ὑπάρχει καὶ τὸ φαινόμενο τῆς περίπλοκης συντακτικῆς δομῆς καὶ τῆς χρήσης ἐξεζητημένων τύπων καὶ λέξεων πού δυσχεραίνει τὴν κατανόησή τους.

Τὸ πρόβλημα ὅμως εἶναι πολὺ μεγαλύτερο στὶς σύγχρονες κατ' ἀπομίμηση τῶν παλαιῶν καὶ κατὰ παραγγελίαν ἀκολουθίες. Ὡς πρὸς τὴ δυνατότητα δὲ μετάφρασης τῶν ὕμνων στὴ νεοελληνικὴ, αὐτὸ, κατὰ τὸν κ. Στάθη, θὰ ἦταν καταστροφή γιὰ τὴν αἰσθητικὴ ἰσορροπία, ἰσοσυλλαβία καὶ ὁμοτονία τοῦ κειμένου. Ἐπειδὴ ὑπάρχει τὸ συναμφότερο λόγου καὶ μέλους μία μετάφραση θὰ εἶχε ὡς ἐπακόλουθο καὶ μία ἀναγκαία μουσικὴ ἀλλαγὴ καὶ προσαρμογὴ. Ἡ πρόταση τοῦ κ. Στάθη εἶναι νὰ δημιουργηθεῖ, ἐάν εἶναι δυνατόν, καινούργια μορφή ὑμνολογήματος, ὡς κύριου κορμοῦ τοῦ Ὁρθρου, μὲ ταυτόχρονη «ποίηση» τοῦ συναμφότερου· γλώσσας καὶ μουσικῆς.

Ἡ ὄγδοη εἰσήγηση εἶναι τοῦ Πανοσιολ/τάτου Ἀρχιμ. Ἡλίας Μαστρογιαννοπούλου καὶ ἔχει τὸν τίτλο· «Ἡ συμβολὴ τῶν Χριστιανικῶν Κινήσεων στὴν ἀναζωπύρωση τῆς λειτουργικῆς ζωῆς». Ὁπ. Ἡλίας ξεκινᾷ τὸ κείμενό του μὲ τὴν παρατήρηση ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους τῆς δουλείας ἡ λειτουργικὴ ζωὴ στὴ χώρα μας εἶχε κάπως συρρικνωθεῖ. Στὴ συνέχεια μνημονεύει τίς πρωτοβουλίες τῶν Κολλυβάδων γιὰ τὴν ἀνανέωση τῆς Λειτουργικῆς Πατερικῆς Παραδόσεως. Περνᾷ κατόπιν στὶς θέσεις τοῦ Μακράκη ὁ ὁποῖος μιᾶ γιὰ τὴν ἐνότητα δόγματος, ἠθικῆς καὶ μυστηρίων καὶ στὴ συνέχεια κάνει λόγο γιὰ τοὺς δύο Γέροντες Ἱερόθεο Μητρόπουλο καὶ Εὐσέβιο Ματθόπουλο οἱ ὁποῖοι, κατὰ τὸν εισηγητὴ, τὰ περὶ ζωντανῆς λειτουργικῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας ἀντλήσαν ἀπὸ τὴν προσπάθεια τῶν Κολλυβάδων. Στὴν ἴδια γραμμὴ ἦταν καὶ ὁ Κ. Διαλησιμᾶς, ὁ ὁποῖος συνέγραψε καὶ κείμενα γιὰ τὴ συνεχὴ μυστηριακὴ Κοινωνία.

Οἱ Ἀδελφότητες πού προῆλθαν ἀπὸ τὸν π. Εὐσέβιο Ματθόπουλο ἔδωσαν πνοή στὴ λειτουργικὴ ζωὴ καὶ ἀναβάθμισαν τὴ θεία Λατρεία. Μνημονεύονται συγκεκριμένες πρωτοβουλίες, ὅπως τὸ Συνέδριο μὲ θέμα «Ἡθεία Λατρεία» (1963), πού ἔγιναν πρὸς τὴν κατεύθυνση αὐτὴ καὶ ἀναφέρεται ἰδιαίτερος ἡ προσπάθεια τοῦ Παναγιώτη Τρεμπέλα γιὰ τὴν ἀνάπτυξη καὶ προώθηση τῶν λειτουργικῶν σπουδῶν στὴ χώρα μας.

Ὁ π. Ἡλίας κάνει λόγο ἐπίσης γιά τίς προσπάθειες τῶν π. Ἀγγέλου Νησιώτη, Κων/νου Καλλινίκου, Γερβασίου Παρασκευοπούλου κ.ἄ. γιά τόν ἀναβαπτισμό τῶν πιστῶν στή θεία Λατρεία. Ὅλες αὐτές οἱ πρωτοβουλίες κινοῦνται, ὅπως χαρακτηριστικά ἐπισημαίνει στό τέλος ὁ εἰσηγητής, στό πνεῦμα τῶν Κολλυβάδων (τά τέλη τοῦ ΙΗ΄ αἰώνα) καί τῶν Ἱεροθέου, Εὐσεβίου καί Διαλησμᾶ (τέλη τοῦ ΙΘ΄ αἰώνα). «Ὅλοι αὐτοί ἐμβάθουναν στό νόημα τῆς θείας Λατρείας καί πάσχισαν νά δείξουν τήν ἀνεκτίμητη ἀξία της».

Ἡ ἔνατη εἰσήγηση εἶναι τοῦ κ. Παναγιώτη Ἰ.Σκαλτσῆ, Ἐπίκουρου Καθηγητῆ Α.Π.Θ., καί ἔχει τόν τίτλο «Λειτουργική Κίνηση τῆς Χριστιανικῆς Δύσης καί ἡ Ὁρθόδοξη Ἀνατολή». Ἡ εἰσήγηση διαίρεται σέ τρία μέρη·

Στό πρῶτο μέρος γίνεται ἀναφορά στό πνεῦμα τῆς θείας Λατρείας στήν ἀρχαίκα Ἐκκλησία. Τότε ἡ θεία Λατρεία ἀποτελοῦσε τήν καρδιά τῆς ἐν Χριστῶ ζωῆς καί ἦταν ἡ ἔκφραση τῆς Ἐκκλησίας ὡς σώματος Χριστοῦ, ὡς σύναξης τῶν πιστῶν ἐπί τό αὐτό καί ὡς ἐμπειρίας τῶν ἐσχάτων μέσα στήν Ἱστορία.

Στό δεύτερο μέρος ἐξετάζεται ἡ εἰκόνα τῆς λατρευτικῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας μετά τόν Δ΄ αἰώνα καί ἐπισημαίνονται τά στοιχεῖα ἐκεῖνα πού ὀδήγησαν τή Χριστιανική Δύση στή λειτουργική κρίση. Τέτοια στοιχεῖα εἶναι ἡ ἐκκοσμίκευση τοῦ λαοῦ, οἱ νομικιστικές καί ἀτομικιστικές παρεκκλίσεις, ἡ ἀποσύνδεση τῆς θείας Εὐχαριστίας ἀπό τίς ἄλλες πλευρές τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς, ὁ διαχωρισμός τοῦ «κανόνα τῆς προσευχῆς» ἀπό τόν «κανόνα τῆς πίστεως», ἡ ὑποβάθμιση τοῦ λαϊκοῦ στοιχείου καί ἡ ἀνάπτυξη τῶν κληρικαλιστικῶν ἀντιλήψεων, ἡ ἱεροποίηση τῆς λατινικῆς λειτουργικῆς γλώσσας, ἡ ἐξέλιξη τῆς θείας Λειτουργίας σέ μία ἰδιωτική καί ἀτομική ὑπόθεση, ἡ ἐπικράτηση πολλῶν καινοτομιῶν στά μυστήρια, ὅπως π.χ. ἡ ἐπικράτηση τῶν ἀζύμων, ἡ κατάργηση τῆς ἐπικλήσεως, τό διά ραντισμοῦ βάπτισμα κ.ἄ.

Στό τρίτο μέρος περιγράφεται ἡ ἐξέλιξη τῆς Λειτουργικῆς Κίνησης τῆς Χριστιανικῆς Δύσης ἀπό τήν ἐποχή τῆς Ἀντιμεταρρυθμίσεως καί ἐντεῦθεν. Τά δεδομένα πού δημιούργησαν οἱ μεταρρυθμιστικές πρωτοβουλίες τῶν Προτεσταντῶν, οἱ ὁποῖοι ἀμφισβητοῦσαν τή λειτουργική παράδοση, ἀνάγκασαν τή Λατινική Ἐκκλησία νά λάβει συγκεκριμένα μέτρα. Πρός τήν κατεύθυνση αὐτή κινεῖται ἡ σύγκληση τῆς ἐν Τριδέντῳ Συνόδου (1526-1614) καί ἡ ἀνάπτυξη ἑνός ἱστορικο-φιλολογικοῦ ἐνδιαφέροντος γιά τή λειτουργική παράδοση τῆς Ἀνατολῆς.

Ἔτσι, λοιπόν, προέκυψαν οἱ μεταφράσεις καί οἱ ἐκδόσεις σημαντικῶν ἀρχαίων λειτουργικῶν κειμένων. Τό σπουδαῖο εἶναι ὅτι ἤδη ἀπό τίς ἀρχές τοῦ 17ου αἰώνα τέθηκαν οἱ βάσεις γιά μία σοβαρή ἐξέλιξη στά λειτουργικά πράγματα τῆς Χριστιανικῆς Δύσης, πού ἀργότερα ὀδήγησαν σ' αὐτό πού ὀνομάζουμε «Λειτουργική Κίνηση». Οἱ τρεῖς ἐπόμενοι αἰῶνες εἶναι γεμάτοι ἀπό σχετικές πρωτοβουλίες πού ἀφοροῦν τή μελέτη τῶν χειρογράφων, τῶν λειτουργικῶν ἐντύπων, ἀλλά καί τίς νέες ἐκδόσεις.

Ἡ μεγαλύτερη ἀνάπτυξη τῆς «Λειτουργικῆς Κίνησης» στή Χριστιανική Δύση γίνεται τόν 20ο αἰώνα. Δημιουργοῦνται νέα λειτουργικά κέντρα, κυρίως σέ Ἱ.Μονές, καί ὑπάρχει τεράστιο ἐνδιαφέρον γιά τή ἀναθεώρηση τοῦ λειτουργικοῦ ἔτους καί τή συχνή συμμετοχή τῶν πιστῶν στή θεία Εὐχαριστία. Ἡ Δύση, κατά τήν ἔκφραση τοῦ κύριου ἐκφραστῆ τῆς «Λειτουργικῆς Κίνησης», Βενεδεκτίνου μοναχοῦ ἀαῆηεῖδιῶ Βδᾶ ἰ΄ ἁδ (1873-1960) «πρέπει νά φοιτήσῃ στό σχολεῖο τῆς Ανατολῆς».

Οἱ ὡς ἄνω προσπάθειες ὀλοκληρώνονται μέ τή Β΄ Βατικάνειο Σύνοδο (1961 ἐξ.) ἡ ὁποία στηριγμένη στό πνεῦμα τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας ἐξέδωσε σημαντικές ἀποφάσεις γιά τή θεία Λατρεία, πού ἀφοροῦν τήν ἐνεργό συμμετοχή τῶν πιστῶν στή θεία Λατρεία, τήν ἀποκάθαρση τοῦ χριστιανικοῦ ἐορτολογίου, τήν ἐπαναφορά ἀρχαίων λειτουργικῶν θεσμῶν, ὅπως τήν τάξη τῶν κατηγουμένων καί τό συλλεῖτουργο, τήν ἐνίσχυση τῆς ἐνότητος τῆς ἐνορίας, τόν τονισμό τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ χαρακτήρα τῶν μυστηρίων κ.ἄ.

Πολλά θέματα βεβαίως δέν ἀποκαταστάθηκαν σύμφωνα μέ τήν ἀρχαία παράδοση. Τά θέματα αὐτά εἶναι τά ἄζυμα καί τό διά ραντισμοῦ βάπτισμα. Δέν ἐξέλιπε ἐπίσης τό λατινικό νομικό πνεῦμα, τό συλλεῖτουργο γίνεται μέ περιορισμούς, ὅπως καί ἡ μετάδοση ἀπό τά δύο εἶδη δέν ἰσχύει σέ ὅλες τίς περιπτώσεις. Σέ καμία ὅμως περίπτωση δέν ὑποβαθμίζεται ἡ σπουδαιότητα τοῦ Λειτουργικοῦ Κινήματος, τό ὁποῖο θά μπορούσε νά ἐκτιμηθεῖ ὡς ἕνα ἀπό τά πιό σπουδαῖα θεολογικά γεγονότα τῆς λειτουργικά, θεολογικά καί πνευματικά ἀπονεκρωμένης Χριστιανικῆς Δύσης.

Ἡ δέκατη εἰσήγηση εἶναι τοῦ Πρωτοπρ. Νικολάου Χ. Ἰωαννίδη, Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, καί ἔχει τόν τίτλο «Προσπάθειες λειτουργικῆς ἀνανέωσης στήν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία τῆς Ρωσίας». Ἡ ρωσική λειτουργική παράδοση, τονίζει στά προλεγόμενα ὁ π. Νικόλαος, εἶναι αὐστηρά συντηρητική. Γι'

αυτό και η κάθε προσπάθεια αλλαγής στη θεία Λατρεία αντιμετωπιζόταν εκ μέρους της Έκκλησίας της Ρωσίας με μεγάλες επιφυλάξεις. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι το σχίσμα που δημιουργήθηκε μετά τις πρωτοβουλίες του Πατριάρχη Νίκωνα (1652-1665) για διορθώσεις των λειτουργικῶν κειμένων.

Δέν είναι όμως άγνωστες στη Ρωσική Έκκλησία και παλαιότερες προσπάθειες διευθετήσεως του λειτουργικῶν Τυπικῶν. Ὁπ. Νικόλαος ἀναφέρει τέτοια παραδείγματα, ὅπως π.χ. τήν ἀντικατάσταση τοῦ Στουδιτικῶν Τυπικῶν μέ αὐτό τοῦ Ἁγίου Σάββα τόν 11ο αἰώνα, τήν υἰοθέτηση τῆς ψαλμωδίας τοῦ «Ἐλληλοῦια» δύο φορές, καί τήν τέλεση τοῦ σημείου τοῦ σταυροῦ μέ τά δύο δάκτυλα κατά τόν 16ο αἰώνα.

Κατά τόν 17ο αἰώνα ἔγινε, ὅπως ἀναφέραμε, ἡ μεταρρύθμιση τοῦ Πατριάρχη Νίκωνα, ὁ ὁποῖος κατά τή Σύνοδο τοῦ 1654 πρότεινε τή διόρθωση τῶν λειτουργικῶν βιβλίων μέ βάση τά ἑλληνικά καί ρωσικά πρότυπα. Παρά τίς ἀντιδράσεις ὁμως, τό σχίσμα τῶν Παλαιοπίστων καί τήν καθαίρεση, γιά πολιτικούς λόγους, τοῦ Νίκωνα, ἀπό τή Σύνοδο τοῦ 1666, οἱ λειτουργικές μεταρρυθμίσεις ἔγιναν ἀποδεκτές.

Τόν 20ο αἰώνα, τόσο πρίν τήν Ἐπανάσταση τῶν Μπολσεβίκων, ὅσο καί μετά μαρτυροῦνται κάποιες λειτουργικές πρωτοβουλίες πού ἀφοροῦν τήν καθιέρωση τοῦ κηρύγματος σέ κάθε θεία Λειτουργία, τό ἡμερολόγιο, τή λειτουργική γλώσσα, τήν κατάργηση πολλῶν ἀρχιερατικῶν καί ἱερατικῶν ἀμφίων κ.ἄ. Πολλά ἀπό αὐτά ὁμως δέν ἔγιναν ἀποδεκτά, χαρακτηρίστηκαν ὡς νεωτερισμοί καί «προτεσταντισμός ἀνατολικῶν τύπου».

Γενικά ἡ Ρωσική Έκκλησία «οὐδέποτε εἶχε διάθεση νά προβεῖ σέ σημαντικές ἀλλαγές στό τυπικό καί τά λειτουργικά της ἔθιμα. Ὁσάκις ὁμως ἀναγκάσθηκε νά πράξει κάτι τέτοιο, τό ἔπραξε μέ περίσκεψη προσπαθώντας νά ἀποφύγει τήν ἀντίδραση τῶν πιστῶν της».

Τό ἐπόμενο θέμα εἶναι τοῦ Πρωτοπρ. Κων/νου Καραϊσαρίδη, Λέκτορος τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Α.Π.Θ. καί ἔχει τόν τίτλο «Προσπάθειες Λειτουργικῆς ἀνανέωσης στήν Ὁρθόδοξη Έκκλησία τῆς Ρουμανίας». Στήν ἀρχή ὁ π. Κων/νος τονίζει ὅτι ἡ Έκκλησία τῆς Ρουμανίας ἔχει ξεχωριστό ἐνδιαφέρον γιά τά λειτουργικά θέματα καί στή συνέχεια κάνει κάποιες διευκρινιστικές σκέψεις γιά τό νόημα τῶν σχετικῶν μέ τή λειτουργική ἀναγέννηση ὄρων.

Ἄκολούθως ἀσχολεῖται μέ τό παρουσιαζόμενο συχνά στή ρουμανική λειτουργική βιβλιογραφία αἴτημα γιά λειτουργική ἐνότητα καί ὁμοιομορφία, καθώς ἐπίσης ἀναφέρεται στόν προβληματισμό καί τίς παρατηρήσεις πού ἔγιναν μετά τήν ἐκδοση τοῦ νέου «Ἐκκλησιαστικῶν Τυπικῶν» τό ἔτος 1976.

Στό πρόβλημα τῆς λεγόμενης «λειτουργικῆς ἀνανέωσης» ὁ π. Κων/νος ἀξιοποιεῖ τίς μελέτες τοῦ Ρουμάνου λειτουργιολόγου Εἰδὸ Βιάδῶδῶδ, ὁ ὁποῖος πιστεύει ὅτι ἡ Ὁρθόδοξη Έκκλησία πρέπει νά ἀπαντήσῃ στά λειτουργικά αἰτήματα τῶν καιρῶν, ἀφοῦ πρῶτα μελετήσει καλά τό ἱστορικό παρελθόν τῆς Λατρείας προκειμένου νά διαπιστώσῃ πῶς συμπεριφέρθηκε ἡ Έκκλησία σέ ἀνάλογες περιπτώσεις παλαιότερα. Δέν ἀρνεῖται ἐπίσης ὅτι στήν Ὁρθόδοξη παράδοση ὑπάρχουν μεταβλητά καί ἀμετάβλητα στοιχεῖα καί ὅτι στή Λατρεία τῆς Ὁρθόδοξης Έκκλησίας ὑπάρχουν στοιχεῖα ἐπιδεχόμενα μεταβολῆς. Τέτοια στοιχεῖα π.χ. εἶναι ἡ ἐπιαναφορά τῶν Παλαιοδιαθητικῶν ἀναγνωσμάτων στή θεία Λειτουργία, ἡ εἰς ἐπήκοον ἀνάγνωση ὀρισμένων τουλάχιστον εὐχῶν τῆς θείας Λειτουργίας, ἡ συμψαλμωδία τοῦ λαοῦ κ.ἄ.

Ἡ ἐνδέκατη εἰσήγηση εἶναι τοῦ Πρωτοπρ. Δημητρίου Τζέρπου, Λέκτορος Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, μέ θέμα: «Τό αἴτημα τῆς ἐνεργοῦ συμμετοχῆς τοῦ λαοῦ κατά τήν τέλεση τῆς θείας Λατρείας». Παρ' ὅλο πού ἡ Ὁρθόδοξη Έκκλησία μας οὐδέποτε ὑποτίμησε συνειδητά καί ἀπόλυτα τόν ἐνεργό ρόλο τόν ὁποῖο ἔχει ὁ λαός τοῦ Θεοῦ στή θεία Λατρεία, ἐν τούτοις, ἐπισημαίνει ὁ π. Δημήτριος, σήμερα τό πρόβλημα εἶναι ὑπαρκτό, ἀφοῦ στό λαό ἐπιφυλάσσεται ὁ ρόλος τοῦ θεατῆ ἀκροατῆ παρά ἡ οὐσιαστική συμμετοχή του στήν κοινή προσευχή τῆς Έκκλησίας.

Ὡς ἐκ τούτου, παρατηρεῖ ὁ εἰσηγητής, ὑπάρχει ἀνάγκη περαιτέρω μελέτης καί ἀνάδειξης α) τῆς περὶ τῆς συνιερουργίας κλήρου καί λαοῦ Ὁρθόδοξης διδασκαλίας, β) τῆς εἰς ἐπήκοον τοῦ λαοῦ ἀνάγνωσης τῶν Ἱερατικῶν εὐχῶν, καί γ) τῆς συμμετοχῆς τοῦ λαοῦ στήν ψαλμωδία.

Ὡς πρὸς τό τελευταῖο ἰδιαίτερος ὁ π. Δημήτριος, προκειμένου νά γίνῃ πράξη ἡ συμμετοχή τοῦ λαοῦ στήν συμψαλμωδία, προτείνει: α) Ἡ ὅλη ὑπόθεση τῆς συμψαλμωδίας τοῦ λαοῦ νά ἐνταχθεῖ στά πλαίσια διαμόρφωσης καί ἐπίσημης ἀποδοχῆς ἑνός ἐνοριακοῦ τυπικῶν, β) νά προσδιορισθοῦν τά μέλη ἐκεῖνα στά ὁποῖα εἶναι δυνατή ἡ συμμετοχή τοῦ λαοῦ, γ) Οἱ ἱεροψάλτες θά πρέπει νά μὴν μονοπωλοῦν ὡς ἄτομα τό

ἄσμα, ἀλλά νά συντονίζουσι ὁλόκληρη τή λειτουργική σύναξη διευκολύνοντας μέ κάθε τρόπο τό λαό στή κοινή ψαλμωδία, καί δ) «ή εἰς ἑνός χοροῦ συμφωνίαν συναρμογή, ὅπως λέγει ὁ Μ. Βασίλειος, ὅλου τοῦ ἐκκλησιαζόμενου λαοῦ ἀπαιτεῖ μακροπρόθεσμη καί ἐξιδιασμένη λειτουργική ἀγωγή τῶν πιστῶν κατά ἐκκλησιαστικές κοινότητες».

Ἡ τελευταία εἰσήγησις εἶναι τοῦ Πρωτοπρ. Ἐλευθερίου Χαβάτζα καί ἔχει τόν τίτλο· «Ποιμαντικές προϋποθέσεις γιά τήν καλλιέργεια τῆς λειτουργικῆς ζωῆς στή σύγχρονη Ὁρθόδοξη Ἑλλαδική Ἐνορία». Οἱ ποιμαντικές αὐτές προϋποθέσεις, κατά τόν π. Ἐλευθέριο, εἶναι α) ἡ σχέση πού ὑπάρχει μεταξύ Ποιμαντικῆς καί Λατρείας, β) οἱ σημερινές πραγματικότητες καί οἱ ποιμαντικοί προβληματισμοί γιά τή λειτουργική ζωή, γ) τά αἷτια τῆς σημερινῆς λατρευτικῆς πραγματικότητος, δ) οἱ ἀνάγκες καί οἱ δυνατότητες πού ὑπάρχουν σήμερα γιά τή βελτίωσι τῆς λατρευτικῆς μας ζωῆς, ε) οἱ παράγοντες τοῦ ποιμαντικοῦ ἔργου καθῶς καί οἱ τρόποι καί τά μέσα γιά τήν προσφορά τῆς Λατρείας, καί στ) ἡ εὐθύνη καί ἡ σοβαρότητα τῆς λειτουργικῆς φροντίδας τοῦ ποιμένα. Ἡ εὐθύνη αὕτη, καταλήγει ὁ εἰσηγητής, εἶναι «νά βιώνει ὁ ἴδιος πρῶτα καί νά προβάλλει τό ζώπυρο τῆς Λατρείας δυνατά γιά οὐσιαστική μετοχή τῶν πιστῶν».

Πολύ ἐνδιαφέρουσες πράγματι ὄλες οἱ εἰσηγήσεις, διότι ἀντιμετωπίζουν τίς ἐπί μέρους πτυχές τοῦ ζητήματος τῆς λειτουργικῆς Ἀνανέωσης μέ ἱστορική διεισδυτικότητα, ποιμαντική εὐθύνη καί ἀγάπη στόν πλοῦτο τῆς λειτουργικῆς μας παράδοσης. Οἱ διαφορετικές πολλές φορές ἀπόψεις πού διατυπώνονται σέ συγκεκριμένα λειτουργικά ζητήματα δέν ὑποτιμοῦν, ἀλλά ἐμπλουτίζουν τόν προβληματισμό καί τό διάλογο γύρω ἀπό τή Χριστιανική Λατρεία. Ὁλόκληρος ὁ τόμος τῶν Πρακτικῶν τοῦ Β΄ Πανελληνίου Λειτουργικοῦ Συμποσίου εἶναι ἕνα ἀδαπάνητο θησαυροφυλάκιο γνώσεων, πληροφοριῶν, θέσεων καί προτάσεων ὥστε ἡ λειτουργική ζωή νά εἶναι πάντοτε τό κέντρο τῆς πνευματικότητος καί τῆς δράσεως μας μέσα στό σῶμα τοῦ Χριστοῦ, τήν Ἐκκλησία. Ἐκεῖνο πού τώρα ἀπομένει εἶναι ἡ ἀξιοποίηση τοῦ γόνιμου αὐτοῦ προβληματισμοῦ καί τῶν προτάσεων ἀπό ὅλους ὅσους ἔχουν τήν εὐθύνη τῆς λειτουργικῆς παιδείας καί καλλιέργειας τοῦ λαοῦ μας.